

ॐ यजुर्वेदी नित्यकर्म कलाप.

सुधारा वधारा साथे संसोधी प्रसिद्ध करनार.

शुकल केशवलाल जेठालाल.

नावला, ताबुके-घोडका.

पाप शुकल पक्ष भकराई:

आ पुस्तक अधिकारीने इंग्लिश लाया शीवाय भरत
आपवाभां आवे छे. अकार आम वारो जे पैसाती
टीकीर आओ.

आवृत्ती बीछ:

प्रत, १०००

अभदावाद

दकेबागभां धी युनियन प्रिन्टिंग प्रेस कंपनी लीमिटेडभां
मोतीवाल सामणदासे छपी.

१९७७.]

सं. सं. १९२१

८१३३

ઉપોદ્ધાત.

—X—

સુર્યોદય પહેલાં તારાઓ દેખાતા હોય ત્યારે પ્રાતઃ સંધ્યા કરવી એ ઉત્તમ વખત, તારા દેખાતા બંધ થયા પછી કરવી તે મધ્યમ વખત, અને સુર્યોદય પછી કરવી તે કનીષ્ઠ વખત, દોઢ પહોર દાવમ ચડ્યા પછી ત્રણ પહોર પૂરા થાય ત્યાં સુધીનો વખત મધ્યાન સંધ્યાનો ગણાય છે, સુર્યાસ્ત પહેલાં સંધ્યા શરૂ કરવી એ ઉત્તમવખત, સુર્યાસ્ત પછી અને તારાઓ દેખાયા પહેલાં શરૂ કરવી એ મધ્યમ અને તારાઓ દેખાયા પછી શરૂ કરવી એ કનીષ્ઠ વખત.

સ્નાન કર્યા પછી પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરવું અને હાથ ખનાપર બીજું પવિત્ર ઉપવસ્ત્ર રાખવું. પવિત્ર જગાએ આસન ઉપર સવારે પૂર્વોક્તિમુખે અને સાંજે પશ્ચિમોક્તિમુખે બેસવું જપોરે દક્ષિણ દિશા શિવાય ગમે તે તરફ સંધ્યાવંદન કરવા બેસવું એ ખાલા આચમની, એક લોટી જળસાથે, એક તરબાણી, ચરધીદું, ભસ્મ આસન, ચંદન, પુષ્પ અને પવિત્રી અને શ્રદાક્ષ એટલી વસ્તુઓ તૈયાર કરી આસન ફર્નું કે મૃગયર્મનું કે વાઘનું કે ઉનનું હોવું જોઈએ.

—

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીંગરિટ વિભાગ]

અનુવ્રત્તાંક. ૫૧૩૩ . વર્ષિક

પુસ્તકનું નામ યુગ્મવર્ધિય નિત્યકર્મ ઉત્તરપ

વિષય ૮૪૨૨૧

॥ प्रातःध्याने शिवस्तुतिः ॥

प्रातः स्मरामि भवभीति हरं सुरेशं ।
गंगाधरं वृषभ वाहन संबिकेशं ॥
खट्वांग शूल वरदा भवहस्त मीशं ।
संसार रोग हर मौषध मद्वितीयं ॥ १ ॥
प्रातर्नमामि गिरिशं गिरिजार्धदेहं ।
स्वर्ग स्थिति प्रलय कारण मादिदेवं ॥
विश्वेश्वरं विजित विश्वमनोभिरामं ॥
संसार रोग हर मौषध मद्वितीयं ॥ २ ॥
प्रातर्भजामि शिवमेक मनन्त माद्यं ।
वेदान्त वेद्य मखिलं पुरुषं महान्तं ॥
नामादि भेद रहितं षड भाव शून्यं ।
संसार रोग हर मौषध मद्वितीयं ॥ ३ ॥
प्रातः समुत्थाय शिवं विचिन्त्य ।
श्लोक त्रयं येऽनुदिनं पठन्ति ॥

ते दुःखजातं बहुजन्म संचितं ।

हित्वा पदं यान्ति तदेव शंभोः

अश्वत्थामा बलिर्व्यासोहनूमांश्च त्रिभीषणः ।

कृपः परशुरामश्चसत्तैते चिरजोविनः ॥

॥ तस्मान्नारायण, रामकृष्ण, राधाकृष्ण, गौ-
रीशङ्कर, विष्णो, गजानन, सच्चिदानन्द इत्यादि
नाम स्मरणं

पोतातो जन्मणा दायी ह्येती जेता गोत्रवानुं.

कराग्रे वसते लक्ष्मीः कर मध्ये सरस्वती ।

कर्ममूलेस्थितो ब्रह्मा प्रभाते करदर्शनम् ॥

सवारमां दर्शनीय — भारद्वाज मयूराणां चाषस्य,
नकुलस्य च । प्रभाते दर्शनं श्रेष्ठं त्राम पृष्ठे वि-
शेषतः ॥

सौच त्याग कर्मा पछी हाथ पग धोछ आर नगनां को-
गला करी पछी हातसु करवुं. ते हातसु वेतनुं करवुं जेछजे, हातसु
करी आर नगना कोगला करी सुभ साइ करवुं कदापी हातसु न
होय तो डांकरी बीनानी सुद्धमृतीका लछ हांत साइ करवा ते न-
गथी आर कोगनां करी सुभ सुद्ध करवुं. पछी नहावुं.

સ્નાન સંકલ્પ—અત્રાદ્ય મહામાંગલ્યપ્રદે
માસોત્તમ્ માસે અમુક માસે અમુક પક્ષે । અ-
મુકતિથૌ । અમુક વાસરે । યથાવર્તમાનનક્ષત્ર-
યોગકરણલગ્નમુહૂર્તસમવાયે એવંગ્રહગણવિશિષ્ટાયાં
શુભપુણ્યતિથૌ । મમ કાયિક વાચિક માનસિક-

૧ અહિં જે માસ હોય તે કહેવો—જેમ કાર્તિકમાસે, માર્ગશિર્ષમાસે, પૌષમાસે, માગ્રમાસે, ફાલગુનમાસે, ચૈત્રમાસે, વૈશાખમાસે, જ્યેષ્ઠમાસે, આષાઢમાસે, શ્રાવણમાસે, માદ્રપદ-
માસે, આશ્વિનમાસે, અધિકઅમુકમાસે ॥

૨ અહિં જેમાંનું જે પખવાડીક હોય તે કહેવું—જેમ શુક્ર-
પક્ષે, કૃષ્ણપક્ષે.

૩ અહિં જે તિથિ હોય તે કહી—જેમ પ્રતિપતિથૌ, દ્વિતીયા-
યાં તિથૌ, તૃતીયાયાં તિથૌ, ચતુર્થ્યાં તિથૌ, પંચમ્યાં, તિથૌ,
ષષ્ઠ્યાં તિથૌ, સપ્તમ્યાં તિથૌ, અષ્ટમ્યાં તિથૌ નવમ્યાં તિથૌ,
દશમ્યાં તિથૌ, એકાદશ્યા તિથૌ, દ્વાદશ્યાં તિથૌ, ત્રયોદશ્યાં
તિથૌ, ચતુર્દશ્યાં તિથૌ, પૌર્ણમાસ્યાં તિથૌ, અપ્રાવાસ્યાં તિથૌ.

૪ અહિં જે વાર હોય તે બોલવો—જેમ મંગલવાસરે, ચંદ્રવા-
સરે, બૌધવાસરે, સૌમ્ય વાસરે, ગુરુવાસરે, શ્રગુવાસરે, મંદવાસરે

સાંસર્ગિક જ્ઞાતાજ્ઞાત સ્પર્શસ્પર્શસિન ભોજન
શયન ગમનાદિ કૃત કર્મદોષ નિરાસદ્વારા ત્રિ-
વિધ તાપોપશમનાર્થે શ્રી પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે (અ-
મુક્તીર્થે) પ્રાતઃ સ્નાન મહં કરિષ્યે.

—X*~*~*X—

પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રયોગઃ

ભસ્મધારણમ્-હાથમાં થોડી ભસ્મ લઈ તે ઉપર જમણે
હાથ ઢાંકી ૐ અગ્નિ રિતિ ભસ્મ, વાયુરિતિ ભસ્મ
જલમિતિ ભસ્મ સ્થલમિતિ ભસ્મ વ્યોમેતિ ભસ્મ
સર્વં હવા ઇદં ભસ્મ. મન એતાની ચક્ષુષિ ભસ્માનિતિ

એ મંત્ર વડે તે ભસ્મને મંત્રી તેમાં ૐ આપોજ્યોતિરસાં ઽમૃતં બ્રહ્મભૂર્મ-
વઃસ્વરોમ્ એ મંત્ર વડે થોડું પાણી નાંખી પછી અને હાથની વચ્ચે
ત્રણ આંગળીઓ વડે તે ભસ્મને ૐ ત્ર્યંબકંયજામહેસુર્ગન્ધિમ્
પુષ્ટિવર્દ્ધનમ્ ઉર્વારુકમિવ બન્ધનાન્ મૃસોર્મુક્ષીર્ય મામૃતાત્
એ મંત્ર બોલી મસજવી પછી શ્રી સૂર્યને દેખાડી તે ભસ્મ વડે લલાટ
કંઠે હૃદય ખંભા બાહુના સંધીઓ પડખાં નાભી પાંસળાં અને શીર
એસ્થાનકે ૐ નમઃશિવાય એ મંત્રથી (ત્રણ આડી રેખાઓ કરવી.)

મધ્યાન સંધ્યામાં ચંદન સાથે અને સાયમ સંધ્યામાં જલ વિ-
નાની એકલી ભસ્મ કરવી.

શિલાબન્ધનમ્—ગાયત્રી મંત્ર વડે શિખા બાંધવી.

ॐ નૂર્નુવઃ સ્વઃ ॐ તત્સવિતુ વરેણ્યં મર્ગો
દેવસ્ય ધીમહિ ધિયોયોનઃ પ્રચોદ યાત્ ॥ ૧ ॥
કળ્ઠેરુદ્રાક્ષમાલાધારણમ્—ૐ ત્ર્યાયુસ્વ જમદગ્નેઃ
કદ્રયપસ્યત્ર્યાયુસ્વં જદેવેષુ ત્ર્યાયુસ્વન્તન્નોઽસ્તુ
ત્ર્યાયુસ્વમ્ ॥૧ ॥

આચમનમ્—ડાબા હાથમાં આયમની પકડી જમણા હાથની
હથેળીમાં એક આયમની જગ નાખવું અને ૐ આત્મતત્ત્વમ્
શોધયામિ સ્વાહા એમ બોલી જળ પી જવું વળી બીજીવાર એ-
મજ જળ રાખી ૐ વિદ્યાતત્ત્વમ્ શોધયામિ સ્વાહા એમ બોલી
જળ પી જવું અને ત્રીજી વાર પણ એવીજ રીતે ૐ શિવતત્ત્વમ્
શોધયામિ સ્વાહા એમ બોલી જળ પી જવું. આનું નામ એક
આયમન કહેવાય પછી હાથ ધોષ નાંખવો અને મુખ ઉપવસ્ત્રથી
લુછી નાખવું

પ્રાણાયામાઃ

જમણા હાથની અનામિકા તથા ટચલી આંગળીથી નાકનું ડાબું
છીદ્ર હાથની જમણા છીદ્ર દ્વારા બહારના વાયુનું યથા શક્તી આક-
ર્ષણ કરવું પછી અંગુઠા વડે જમણું છીદ્ર પણ બંધ કરવું અને પૂ-
રેલા પવનને રોકવો પછી ડાબા છીદ્ર ઉપરથી અનામિકા તથા
ટચલી આંગળી ઉપાડી લપ્ત તે વાટે પુરેલા પવનને ધીરે ધીરે બહાર

ઠાકવો આકર્ષણ કરતી વખતે રોકવાના વખતમાં અને પવનને ઉતારવાના વખતમાં નીચેનો મંત્ર ત્રણ ત્રણ વાર બોલી જવો અને ન અને તો એક એક વાર તો બોલી જવો.

ૐમ્ભૂઃ ૐન્નુવઃ ૐસ્વઃ ૐમહઃ ૐજનઃ ૐ
તપઃ ૐસત્યં ૐતત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધો-
મહિ ધિયોયોનઃ પ્રચોદયાત્ ॥ ૐઆપોજ્યોતી-
રસોઽમૃતં બ્રહ્મ જૂર્નુવઃસ્વરોમ્ ॥

એવી રીતે પહેલો ચડાવવો તે પૂરક, બ્રહ્માંડમાં રોકવો તે કુંમક, અને ડાબી નાસીકાદ્વારા ઉતારવો તે રેચક, આનુનામ એક પ્રાણાયામ કહેવાય.

આસનશુદ્ધિ—ૐઅપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વા-
વસ્થાંગતોપિવા યઃ સ્મરેત્ પુંડરીકાક્ષં સ બાહ્યા-
ભ્યંતરઃ શુચિઃ ॥

ઉપરનો મંત્ર બોલી આસન ફરતું જલ છાંટવું.

જૂપ્રાર્થના—ૐપૃથ્વીત્વયાધૃતા લોકાદેવિત્વંવિષ્ણુ-
નાધૃતા । ત્વંચ ધારયમાંદેવિ પવિત્રં કુરુચાસનમ્ ॥

ઉપરનો મંત્ર બણી પૃથ્વીને નમસ્કાર કરવો.

સંકલ્પઃ—અત્રાચ મહામાંગલ્ય પ્રદે અમુકમાસે
અમુકપક્ષે અમુક તિથૌ અમુકવાસરે મમોપાત્ત-
દુરિતક્ષયાર્થં પ્રાતઃ સંધ્યોપાસનં મહંકરિષ્યે.

અમિષેક—ડાળા હાથની હથેલીમાં થોડુંક જલ લઈ જમણા હાથની મધ્યમા અને અનામિકાએ એ આંગળીઓ વડે શરીરના અમુક ભાગપર નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલતાં બોલતાં છાંટવું.

ૐમૂઃપુનાતુ (માથે) **ૐઋવઃપુનાતુ** (આંખો પર)
ૐ સ્વઃ પુનાતુ (કંઠે) **ૐમદઃપુનાતુ** (જાતીએ) **ૐ**
જનઃપુનાતુ (નાભીએ) **ૐ તપઃપુનાતુ** (બેપગે) **ૐ સ-**
ત્યંપુનાતુ (ફરી થીમાથે) **ૐલંબ્રહ્મપુનાતુ** (આખે શરીરે)

મંત્રાચમનમ્—જમણા હાથની હથેલીમાં એક આયમની ભરી જલ રાખવું અને નીચેના આંખો મંત્ર બોલી ગયા પછી તે પી જવું.

ૐસૂર્યશ્ચ મામન્યુશ્ચ મન્યુપતયશ્ચ મન્યુકૃતેભ્યઃ
પાપેભ્યોરક્ષંતામ્ યદ્રાઙ્યા પાપમર્કાર્ષમ્, ^૧**મનસા**
વાચા હસ્તાઙ્યમ્, પદભ્યા મુદરેણ શિશ્રારાત્રિ
સ્તદવલુંપતુ યત્કિંચિત્તદુરિતં મયિદ્દમહંમામમૃ
તયોનો, સૂર્યે જ્યોતિષિ જુહોમિ સ્વાહા ॥ ૧ ॥

એમ બોલીને જમણા હાથમાં રાખેલું જળ પી જવું. ચારપછી મૈત્ર રહીને પાંચ વખત જળ પીવું. તેનું નામ દ્વિરાચમનમ્ કહેવાય.

પ્રાણાયામાઃ—આરણ બતાવ્યા પ્રમાણે.

માર્જનમ્—ડાળા હાથની હથેલીમાં જળ નાંખી જમણા હાથની મધ્યમા અને અનામિકા એ એ આંગળીઓ વડે મંત્ર બોલતાં બોલતાં શરીરના અમુક અમુક ભાગપર જળ છાંટવું.

નિત્ય કર્મ કલાપ.

ૐ આપોદિષ્ટામયોન્નુવઃ (માથે)

ૐ તાનઽઋર્જેદધાતન (ભૂમિપર)

ૐ મહેરાણચક્ષસે (હૃદયે)

ૐ જોવઃ શિવતમારેસઃ (હૃદયે)

ૐ તસ્યભાજયતેહનઃ (ભૂમિપર)

ૐ ડશતીરિવ માતરઃ (દરીથીમાથે)

ૐ તસ્માઽઅરંગમામવઃ (દરીથીમાથે)

ૐ જસ્યક્ષયાયજિન્વથઃ (હૃદયે)

ૐ આપોજનયથાચનઃ (ગાડીનું જળભોંયકપર નાંખવું)

જલાવગૃહ્ણન્—જમણા હાથની હથેલીમાં જળ લઇ નીચેનો મંત્ર બોલી જવો અને પૂરો થયા પછી તે જળ તરબાણામાં નાંખવું.

ૐ સુમિત્રિયાનઽઆપઽઓસ્વધયઃસન્તુ । દુર્મિમ
ત્રિયાસ્તસ્મૈ સન્તુ જોઽસ્માન્ દેષ્ટિ જં ચ વ્યયન
દિષ્મઃ ॥

અઘમર્ષણમ્—જમણા હાથની હથેલીમાં જળ રાખી નીચેનો મંત્ર, બોલતાં બોલતાં સુધવું અને પછી તરબાણામાં કાઢી નાંખવું.

ૐ દ્રુપદાદિવસુમુચાનાઃસ્વિન્નઃ સ્નાતોમલાદિવ ।
પૂતં પવિત્રેણે વાજ્યમાપઃ શુન્ધન્તુ મૈનસઃ ॥

પાપપુરુષનિરસનમ્

જમણી હથેલીમાં જળ રાખી ડાખાહાથના અંગુઠાવડે નાકનું ડાખુ છિદ્ર દખાવી રાખી જમણી હથેલીને નાકના જમણા છિદ્ર આગળ રાખી નીચેનો મંત્ર મનમાં બોલી તે જળપર તે નાશીકા દ્વારા રેચક કરવો. પછી જલને જોયા વિના ડાખી બાજુએ ફેંકી દેવું અને તે જળની સાથે પાપ પુરુષનો નાશ થયો એમ જાણવું.

ૐ ક્રતં ચ સત્યં ચામીદ્વા તપસોઽધ્યાજાયત ।

તતો રાત્ર્યજાયત તતઃ સમુદ્રો અર્ણવઃ ।

સમુદ્રાદર્ણવાદધિ સંવત્સરોઽજાયત ।

અહોરાત્રાણિ વિદધદ્વિશ્વસ્ય મિષતોવશો ।

સૂર્યાચંદ્રમસૌધાતા યથા પુર્વમકલ્પયત્ ।

દિવં ચ પૃથિવીં ચાન્તરિક્ષ મથોસ્વઃ ॥ ૧ ॥

અર્ધ્યમ્

સપ્રણવ ત્રણ વ્યાહતી સહીત ગાયત્રી મંત્ર વડે સૂર્યને ત્રણ અર્ધ્ય આપવા. ચંદન કૂલ સહીત આપવા. અને દીવસ ઊગી ગયા પછી સંધ્યા કરવામાં આવે તો ચાર અર્ધ્ય આપવા મધ્યાન સંધ્યામાં એક અર્ધ્ય આપવો અને વખત વીતી ગયો હોય તો બે આપવા સાંય સંધ્યામાં ત્રણ અર્ધ્ય આપવા અને વખત વીતી ગયો હોય તો એટલે સુર્યાસ્ત પછી ચાર આપવા.

આચ્મનમ્-કેશ વાદી ત્રણ નામ લઈને આચ્મન કરવું. ૐ કેશવાયનમઃ સ્વાહા । ૐ નારાયણાયનમઃ સ્વાહા । ૐ માધવાયનમઃ સ્વાહા । (ૐ ગોવિન્દાયનમઃ-દક્ષિણેર પ્રક્ષાલ્ય) ॥

પ્રાણાયામા:-આગળની પેઠે પ્રાણાયામ કરવો.

પ્રદક્ષિણા-જમણા હાથમાં જળ રાખી બેઠાં બેઠાં આસનની પ્રદક્ષિણા હાથ વડે કરતાં ૐ અસાવાદિત્યો બ્રહ્માઃ એમ બોલવું અને પછી તે જળ શેષ રહે તે તરબાણામાં નાખી દેવું.

સૂર્યાસ્થાનમ્

જો બની શકે એવું હોય તો ઉભા ઉભા અને ન બની શકે એવું હોય તો બેઠાં બેઠાં બંને હાથો હથેલી સૂર્ય સામી રહે એવી રીતે પ્રાતઃ સંધ્યામાં ક્રિયા કરવા અને મધ્યાન સંધ્યામાં સ્વસ્તિક કરી બંને હાથની હથેલીઓ આકાશ તરફ રહે એવી રીતે રાખવા અને સાંય સંધ્યામાં હાથ નીચા રાખી હથેલીઓ સૂર્ય ઝીળ સામી રહે એવી રીતે રાખવા અને નીચેનાં મંત્રો બોલી જવા.

ૐ ઉદયન્તમસસ્પરિસ્વઃ પश्यન્ત ઉત્તરમ્ । દેવ
ન્દવત્રાસૂર્યમગન્મ જ્યોતિરુત્તમમ્ ॥ ૧ ॥ ઉદુત્યં
જાતવેદસંદેવં વદન્તિ કેતવઃ । દશે વિશ્વાય સૂ-
યમ્ ॥ ૨ ॥ ચિત્રંદેવાનામુદગાદનીકં ચક્ષુ-
ર્મિત્રસ્ય વરુણસ્યાગ્નેઃ આપ્રાદ્યાવાપૃથ્વી અંતરિ
ક્ષઃસૂર્યઆત્કમાજગતસ્તસ્થુપશ્ચ ॥ ૩ ॥ તચ્ચક્ષુ
ર્દેવહિતમ્પુ પુરસ્તાચ્છુક્રમુચ્ચરત્ । પશ્યેમ શરદઃ શ-
તં જીવેમશરદઃ શતં શૃણુયામ શરદઃ શતમ્પ્ર-
બ્રવામશરદઃ શતમદીનાઃ સ્યામ શરદઃ શતંજૂપશ્ચ
શરદઃ શતાત્ ॥ ૪ ॥

ગાયત્ર્યાવાહનમ્.

ૐ તેજોઽસિશુક્રમસ્ય મૃતમસિ ધામનામાસિ
પ્રિયન્દેવા નામનાધૃષ્ટન્દેવયજનમસિ ॥

ગાયત્ર્યુપસ્થાનમ્--ગાયત્ર્યસ્યેકપદી દ્વિપદે ત્રિ-
પદી ચતુષ્પદ્યપદ્યસિ । નદિ પદ્યસેનમસ્તે તુ િયાય
દર્શતાય પદાય પરોરજસે સાવદોમ્ ॥

ગાયત્રીધ્યાનમ્—મુક્તાવિદ્રુ મહેમ નીલ
ધવલચ્છાયૈ મુર્ચ્ચૈ સ્તો ક્ષણૈ, યુક્તામિન્દુ નિબદ્ધ,
રત્ન મુકુટાં તત્ત્વાત્મ વર્ણાત્મિકામ્ । ગાયત્રી.
વરદાભયાઙ્કુશ કશાશુભ્રં કપાલં ગુણં શંકુ ચક્ર
મધ્યારવિન્દ યુગલં હસ્તૈર્વહન્તી ભજે ॥

ગાયત્રીજપ.

સપ્રણય અને ત્રણ વ્યાહતિ સહિત ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવો
તેનો નિયમ ૪૨૪ કે ૧૦૮ કે ઓછામાં ઓછા ૩૦ જપનો નિય
છે તેથી ઓછા જપ કરનારને કંઈ ફલ મળતું નથી કારણ કે દરેક
જપ દીઠ એક ગૌદાનનું ફલ મળે છે તે એવી રીતે કે આર ગૌદા
નનું ફલ ગોબીલ ઋષિ લઈ જાય છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શંકર, યમ, રવિ
વરુણ, સોમ ઇંદ્ર અગ્નિ અને પૃથ્વી એ દશ એકએક ગૌદાનનું ફલ
લઈ જાય છે. સૂર્ય, દીકરો, તે પાંચ એકેક ગૌદાનનું ફલ લઈ જાય
છે. રાજ પાંચ ગૌદાનનું ફલ લઈ જાય છે એવી રીતે ઓગણત્રીસ

ગોદાનતું ક્ષણ તો આપતું પડે છે. માટે જો ત્રીજા જ્યાં કરે તો ક્ષણ કરનારને એક ગોદાનતું ક્ષણ રહે છે.

“ જપાન્તે પઢજ્ઞ્યાસાઃ ”—ૐ અહ્ગુષ્ઠાગ્રે તુ ગોવિન્દં ।
 ૐ તર્જન્યાં તુ મહીધરમ્ । ૐ મધ્યપાયાં હૃષીકેશં । ૐ અના-
 મિક્યાં ત્રિવિક્રમ્ । ૐ કનિષ્ઠક્યાં ન્યસેદ્રિષ્ણુમ્ ॥ ૐ કર-
 મધ્યે તુ માધવમ્ ॥ કરપૃષ્ઠે હરિંવિધ્યાન્મણિ બન્ધે જનાર્દનમ્
 જપનિવેદનં--ૐ દેવાગાતુ વિદોગાતુંવિત્વાગા
 તુમિતામનસસ્પૃષ્ણતઽહમન્દેવજજ્ઞસ્વાદાઽવાતેધાઃ

નમસ્કાર-સૂર્ય તથા દશે દિશાના દીક દેવતાઓને નમસ્કાર કરવા.

ગોત્રોચ્ચારણમ્--અમુક ગોત્રોત્પન્નોઽહં અમુક
 પ્રવરાન્વિતોઽહં અમુકવર્દોન્તર્ગત અમુક
 શાખાધ્યાયી અમુક શર્માઽહંભોસાંસ્વભાય
 નસગોત્રધારિણી બ્રહ્મરૂપે ગાયત્રિત્વામભિવાદયા
 મિ । મો વૈશ્વાનરત્વામભિવાદયામિ । મો સૂર્યા
 ચંદ્રમસૌ યુવામભિવાદયામિ । મો યાજ્ઞવલ્ક્યત્વા
 મભિવાદયામિ । મો ર્દેશ્વરત્વામભિવાદયામિ ॥

મો ગુરોત્વાં અભિવાદયામિ, મો માતા
 પીતા ચરણ કમલ ત્વાં અભિ ॥ મો ઇષ્ટ દેવતામ્
 અભિ ॥ સર્વ બ્રાહ્મણમ્બો અભિવાદયામિ ॥

નિવેદન--અનેન પ્રાતઃ સંધ્યોપાસમાખ્યેનકર્મણા
શ્રી ભગવાન્બ્રહ્મસ્વરૂપી પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાંનમમ ॥

સંધ્યા ઋ મૃતીકાવન્દનમ્ ॥

—X—X—

માધ્યાનસંધ્યા પ્રયોગઃ

(નીચે લખેલી બાબત શિવાય તમામ પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રમાણે કરવું.)

સંકલ્પમાં—મમોપાત્ત દુરિતક્ષયાર્થં માધ્યાન
સંધ્યો પાસન મહંકરિષ્યે એમ બોલવું.

મંત્રાચમનમ્—ૐ આપઃ પુનંતુ પૃથ્વીમ્ પૃથ્વી
પૂતા પુનાતુમામ્ । પુનસ્તુબ્રહ્મણસ્પતિબ્રહ્મપુતાપુ-
નાતુમામ્ યદુચ્છિષ્ટ મમોજ્યંચ યદ્વા દુશ્વરિતં મમ
સર્વં પુનંતુ મામાપોઽસતાંચ પ્રતિગ્રહં સ્વાહા ॥૧॥
નિવેદનં—અનેનમધ્યાન્હસંધ્યાખ્યેનકર્મણા. ઇલાદિ.

સાયં સંધ્યા પ્રયોગઃ

—X—X—X—

(નીચે લખેલી બાબતો શિવાય તમામ પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રમાણે કરવું.)

સંકલ્પમાંસાયં સંધ્યોપાસન મહં કરિષ્યે એમ બોલવું

મંત્રાચમનમ્—ૐ અગ્નિશ્ચ મામન્યુશ્ચ મન્યુપતય
શ્ચ મન્યુકૃતેભ્યઃ પાપેભ્યોરક્ષન્તામ્, યદ્રાત્ર્યા પા-
પમકાર્ષમ્, મનસાવાચાહસ્તાભ્યામ્, પદ્ભ્યા મુદ-
રેણ શિશ્મા, અહસ્તદવલુમ્પતુ, યત્કિશ્ચિત્તદુરિતં મયિ
ઇદમહં મામૃતયોનો, સત્યેજ્યોતિષિજુહોમિસ્વાહા॥
નિવેદનમ્—અનેન સાયં સંધ્યોપાસનારુપેન કર્મણા

મયાહિ.

॥ ભોજન પ્રયોગઃ ॥

સંકલ્પઃ—બ્રહ્માર્પણં બ્રહ્મહવિર્બ્રહ્માઽગ્રૌ બ્રહ્મ-
ણાહુતમ્ બ્રહ્મૈવતેનગન્તવ્યં બ્રહ્મકર્મ સમાધિના ॥

ૐ તત્સદ્વ્રહ્માર્પણમસ્તુ ॥

પીરસેલી થાળી આવી હોય અથવા થાળી પીરસામ્મ રહે ત્યારે
ગાયત્રી મંત્ર બહુની તેના ફરતી એટલે પોતાના પીરસેલા અથવા પા-
ત્રનાં ફરતી જળની ધારાવાળી દેવી. પછી દ્વિત્વ હોય તો સત્યંન્ત્ર
તેન પરિસિંચામિ અને ત્રત્વ હોય તો ઋતંત્વા સત્યેન પરિ-
સિંચામે એમ બોલી પીરસેલા ભોજનપર જળનું પ્રોક્ષણ કરવું.

પાત્ર આગળ જમણી આજુએ ત્રણ ઢગલી રાંધેલા ધીવાળા
એખાની એર એર જેવડી કરવી. તે ઢગલીઓ મીઠાવાળા પદાર-
થની ન કરવી એકએ એ ત્રણ ઢગલી કરતી વખતે ૐ ભૂપતયે

નમઃ ઝં ભુવન પતયે નમઃ અને ઝં ભુતાનાં પતયે નમઃ એ
ત્રણ વાક્ય બોલવા પછી

ઐ અન્નં બ્રહ્મ રસો વિષ્ણુર્ભોક્તાદેવો મહેશ્વરઃ ॥

एवंध्यात्वा द्विजोभुङ्क्ते सोऽन्नदोषैर्नलिप्यते ॥

ઐ અમૃતો પસ્તરણમસિ સ્વાહા ॥

જમણા હાથમાં જળ રાખી એમ બોલી જળ પી જવું પછી હાથ
પાત્રને અડકાડી જમણા હાથની આસ મુઠા કરી પાંચ કોળીયા ચોખાના
બરવાકે એવી રીતે કે તર્જની મધ્યમાં અને અંગુડાવડે ઝં પ્રાણાય સ્વાહા
મધ્યમાં અનામીકા અને અંગુડાવડે ઝં અપાનાયા સ્વાહા-કનીષ્ઠીકા
અનામિકા અને અંગુડાવડે ઝં વ્યાનાય સ્વાહા કનિષ્ઠીકા તર્જની
અને અંગુડાવડે ઝં સમાનાય સ્વાહા પાંચે આંગળીઓ વડે ઝં
ઉદાનાય સ્વાહા એ બોલી પાંચે આંગળીઓ વડે કોળીઓ બરવે
પછી હાથ ધોઈ નાંખવો અને હાથે એ નેત્રોને જળ અડ-
કાડવું ચોટલીને ઢાંકી નાંખવી પછી જમવાનું શરૂ કરવું જની રહ્યા પછી.

मद्भूक्तोऽग्नीष्टशेषये, भूजान्ति पितरोऽधमाः ।

तेषामन्नं मयादत्त, मक्षय्य मुपतिष्ठतु ॥

પછી —અગ્ની મુકવો. (ચીત્રાહુતી દેવી.)

એક કોળીઓ ઉચીટ રાખી ચોખાની બહાર મુકેલી ઢગલીઓ પાસે
મુકવો, પછી જમણા હાથમાં જળ લઈ ઝં અમૃતો પિવાનમસિ
સ્વાહા એમ બોલી અરધું જળ પી જવું અને અરધું ઉઝીટ મુ-
કેલી ઢગલીપર અંગુડા ઉપર થઇને નાંખવું પછી હાથ ધોઈ જળ
પી, શીખા બાંધવી અને આયમન કરવું.

॥ અથ યજ્ઞોપવીતધારણપ્રયોગઃ ॥

સુતકની તથા ગ્રહણની સમાપ્તિએ, ચાર માસે, અથવા અકસ્માત રીતે તુટી જાય ત્યારે, કે એવે બીજા પ્રસંગે, નીચેના વિધિ-પ્રમાણે નવું જનોઇ ધારણ કરવું જોઇએ.

પૂર્વાભિમુખે કિવા ઉત્તરાભિમુખે બેસી, યજ્ઞોપવીતનું જળથી પ્ર-ક્ષાલન કરી, પશ્ચાત આચમન લઇ, એક પ્રાણાયામ કરવો. પછી હથેલીમાં વા આચમનીમાં જળ લઇ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો—

અત્રાઘ મહામાંગલ્યપદે અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ
અમુકવાસરે મમ શ્રૌતસ્માર્તિકર્માનુષ્ઠાનસિદ્ધયર્થં નવીનયજ્ઞોપ-
વીતધારણપદં કરિષ્યે ॥

પછી તે યજ્ઞોપવીત કરસંપુટમાં રાખી તેનું દશ ગાયત્રી મંત્રવડે અભિમંત્રણ કરવું.

પછી બંને હાથની અંગુઠાતર્જની તથા કનિષ્ઠિકા મધ્યમાની વચ્ચે જનોઇ રાખી, બંને હાથ ઉઘાડી કરી, તે જનોઇ શ્રી સૂર્યને દેખાડવું, પછી નીચેના મંત્રો બોલવા—

ૐ યજ્ઞોપવીતં પરમં પવિત્રં, પ્રજાપતેર્યત્સહજં પુરસ્તાત્ ।

આયુષ્યમયં પ્રતિમુશ્ચ શુભ્રં, યજ્ઞોપવીતમ્બલમસ્તુ તેજઃ ॥૧॥

ૐ યજ્ઞોપવીતમસિ યજ્ઞસ્યત્વા યજ્ઞોપવીતેનોપનહ્યામિ ।

એ મંત્રો બોલી, બંને હાથ નીચાં કરી, ડાબા ખભાપર ડાબા હાથદ્વારા તે ધારણ કરવું. પછી આચમન લેવું. ગૃહસ્થ હોય તેણે તેવીજ રીતે બીજું જનોઇ ધારણ કરવું. પશ્ચાત્ દશ ગાયત્રીમંત્રનો જપ કરી પછી જુનું ઉપવીત કઢવાનો મંત્ર

જ્ઞતાવદિનપર્યન્તં વ્રજ્ય ત્વં ધારિતં મયા । જીર્ણત્વાચ્વત્પરિ
સ્થાગો ગચ્છ સૂત્ર યયામુસ્તમ ॥ એ મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરીને જનોઇ
હિરોમાર્ગથી કાઢી નાખવું. ને જળમાં અથવા તો સારી જગ્યાએ ફેંકી દેવું.

અને નવયજ્ઞોપવીતધારણાર્થે કૃતેન યથાશક્તિ ગાયત્રી-
જપકર્મણા શ્રી સચિતાદેવતા પ્રાપતાં ન મમ ॥

॥ ઇતિ યજ્ઞોપવીતધારણપ્રયોગઃ ॥

ગાયત્રી મંત્રનો અર્થ-આપણા વૃદ્ધ મુનિઓએ કેટલાક ગ્રંથોમાં
કરેલો છે. તે નાંચે પ્રમાણે-ગાય અને ત્રી-એ એ શબ્દ મળીને-ગા
યત્રી-શબ્દ થાય છે તેનો અર્થ-ગાનાર-એટલે તેનો યથાવિધી જપ
કરનાર અને બીજો પાપ થકી તારે છે માટે તે ગાયત્રી કહેવાય છે.

ૐ એ શબ્દ ઇશ્વર વાચક છે, પ્રત્યેક વેદ મંત્રના આરંભમાં
તેનો ઉચ્ચાર કરવાની આવશ્યકતા છે.-ભૂઃ-ભુવઃ-સ્વઃ-એ ત્રણ વ્યા-
હતી છે, વેદમાંથી સાર રૂપે કાઢેલી તે વ્યાહતિ કહેવાય છે. એ
પ્રમાણે વ્યાહતિ સૂર્યના તેજ (બર્ગ) ના વિશેષણ રૂપે વપરાયતી
છે. સૂર્યનું તેજ પૃથ્વી, અંતરીક્ષ, અને સ્વર્ગ એ ત્રણ ઠેકાણે વ્યા-
પેલું છે. એ તેનો ભાનાર્થ છે.

આઠ આઠ અક્ષરનું એક એક ચરણ એવાં ત્રણ ચરણ (૫૬)
મળીને ૨૪ અક્ષરનો ગાયત્રી છંદ થાય છે, માટે તેને ત્રીપદા પણ
કહે છે. પહેલા ચરણમાં ‘૯યં’ છે તેનું ‘ણીયં’ ગણવાથી-તત્સથી
દ્વાત-સુધીના ૨૪ અક્ષરો થાય છે તે નીચે પ્રમાણે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪
ત ત્સ વિ તુ વં રે ણી યં મ ગોં દે વ સ્ય ધિ

૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪

મ હિ ધિ યો યો નઃ મ ચો દ યાત્ ॥

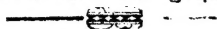
ગાયત્રી છંદમાં “ પરોરજસેસાવદોમ્ ” એ ચોથું ચરણ
મળી અનુષ્ટુપ છંદ થાય છે. તેમાં ત્રીજા પદનો છેલ્લો અક્ષર ત્
જોડાય છે માટે તે ગણાતો નથી. કદાચ એ થુ પદ જોડીયે તો પણ
તે વ્યંજન એટલે તે અર્ધો અક્ષર હોવાથી ગણત્રીમાં લેવાતો નથી.

ગાયત્રી મંત્રનાં પદ, અન્વય, અને અર્થ

પદ—તત્ સવિતુઃ વરેણ્યમ્ ભર્ગઃ દેવસ્ય ધીમહિ યઃ ।
પ્રચોદયાત્ ॥

અન્વય—સવિતુઃ દેવસ્ય તત્ વરેણ્યં ભર્ગઃ ધીમાદિ
નઃ ધિયઃ પ્રચોદયાત્ ॥

શબ્દાર્થ—આ સૃષ્ટિના સધળા પદાર્થોના ઉત્પન્ન કરનાર પ્રકાશ
વાન (સૂર્યનારાયણ) દેવ તેમના ઉત્તમ તેજનું (અમે) ધ્યાન કર
રીએ છીએ, જે તેજ અમારી બુદ્ધિને ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મો
ક્ષમાં પ્રેરે છે. (અથવા તે અમારી બુદ્ધિને એ ચારે પુરુષાર્થમાં
મયાયોગ્ય વિભવ મેળવી શકાય એવા સ્ફુરણોનું સામર્થ્ય આપે છે.)

અથ મહા મૃત્યુજય વેદોક્ત મંત્રઃ—

ૐ હૌં અં જૂંસઃ મૂ મૂંવઃ સ્વઃ । ડમ્ભવકં યત્
મહે સુગન્ધિં પુષ્ટિવર્દનમ્ । ઉર્વાં રુકમિય વન્ધ
નાન્મૃત્યોર્મુક્ષીયમામૃતાત્ । જૂ જૂંવઃ સ્વઃ રૌં જ
સઃ હૌં ૐ ॥

ઇતિ પંચાસદશઃ મંત્ર—મહોદધિઃ

અથ પૌરાણિક મંત્ર.

મૃત્યુ જય મહારુદ્ર ત્રાણિમાં શરણાગતમ્ ।

જન્મ મૃત્યુ જરા રોગૈઃ પીડિતં કર્મવન્ધનૈઃ ।

॥ ૐ તત્સત્ ॥

